

Dagen då en trumma besegrade tiden

Berättelse

En grupp tvivlare i ett rum

Föreställ dig ett rum i Stockholm en dag år 1879. Där står en grupp människor och betraktar en egendomlig apparat. Bland dem finns säkert några som har svårt att dölja sitt tvivel, för den unge ingenjören framför dem, Gustaf de Laval, då 34 år gammal, har just sagt något nästan orimligt: att hans maskin kan utföra ett helt dygns mejeriarbete på några få minuter. För de flesta i rummet låter det mer som ett skämt än ett löfte.

För att förstå varför påståendet var så uppseendeväckande måste man känna till hur vardagen i ett mejeri faktiskt såg ut. När en bonde ville få grädde ur mjölken fanns det i praktiken bara ett sätt, och det byggde helt och hållet på tålmod. Mjölken hälldes i breda, grunda kärl och fick stå alldeles orörd, ofta i upp till ett dygn. Eftersom fettet i grädden är lättare än resten av mjölken steg det sakta uppåt och lade sig som ett lager på ytan. Först då kunde grädden skummas av för hand. Metoden var inte bara långsam, den var också slösaktig: en del av grädden blev alltid kvar i mjölken, och i sommarvärmen hann den dessutom surna.

Idén som inte gav sig

Gustaf de Laval hade länge burit på en tanke. Några år tidigare hade han läst en artikel i en tysk facktidskrift om en behållare som, när den snurrades runt, drev grädden mot mitten. Den enkla idén släppte honom aldrig. Han var en ovanlig kombination av två slags människor: forskaren som ville förstå *varför* något fungerar, och praktikern som genast ville bygga det med egna händer.

Tillsammans med sin kompanjon Oscar Lamm konstruerade, provade och förbättrade han en maskin tills den var redo. År 1878 tog de patent på sin separator. Året därpå var det dags att låta andra se vad den gick för.

Trumman snurrar

Maskinen liknade en trumma. Med hjälp av ett band och ett hjul kunde den fås att rotera i mycket hög hastighet. När de Laval hällde mjölken i den och satte fart, började något hända inne i trumman som åskådarna inte kunde se men snart skulle få bevis på. Den snabba rotationen skapade en kraft som pressade den tyngre, magrare delen av mjölken utåt mot trummans väggar, medan den lätta grädden i stället samlades i mitten. Efter bara en kort stund rann grädden ut genom en kanal, ren och avskild, medan den skummade mjölken rann ut genom en annan. Det som naturen brukade behöva ett helt dygn för var nu avklarat innan publiken ens hann tröttna på att titta.

Nyheten sprider sig

Reaktionen lät inte vänta på sig. Dagstidningen Stockholms Dagblad uppmärksammade uppfinningen och beskrev hur trumman drevs runt av ett band, så att den lättare grädden tvingades uppåt och rann av i en egen ränna. De tidiga maskinerna kunde behandla över hundra liter mjölk i timmen, en siffra som måste ha låtit svindlande för den som var van vid att vänta ett dygn på

resultatet. Ordet om den märkliga maskinen började spridas, först i Sverige och snart långt utanför landets gränser.

Början på något stort

Demonstrationen i Stockholm visade sig vara början på en av de största svenska industrihistorierna. År 1883 grundade de Laval och Lamm företaget AB Separator, som finns kvar än i dag under namnet Alfa Laval. Separatorn vann pris på internationella utställningar och förändrade mejerinäringen i land efter land. Ett tungt och slösaktigt handarbete förvandlades till något snabbt och pålitligt, och bönder över hela världen kunde göra mer av sin mjölk med mindre möda.

Det märkliga är att hela denna utveckling kan spåras tillbaka till en enda eftermiddag och en enda enkel insikt: att om man bara får en behållare att snurra tillräckligt fort, kan man få tiden att arbeta åt sig i stället för emot sig. De tvivlande åskådarna i rummet visste det förstås inte, men de bevittnade ögonblicket då en uppfinnare lät en snurrande trumma besegra timmarna.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
betrakta	titta noga på
egendomlig	konstig, ovanlig
en apparat	en teknisk maskin eller anordning
tvivel	osäkerhet, att inte riktigt tro på något
orimlig	som verkar omöjlig att tro på
uppseendeväckande	som väcker stor uppmärksamhet
ett mejeri	plats där mjölk blir till smör, ost och grädde
tålmod	förmågan att vänta lugnt
slösaktig	som gör av med för mycket, slänger värde
surna	bli sur, gå dåligt (om mjölk)
en facktidskrift	en tidning för ett visst yrke eller ämne
en kompanjon	en person man driver företag tillsammans med
ett patent	ett intyg på att en uppfinning tillhör en viss person
rotera	snurra runt en mittpunkt
pressa	trycka hårt
en ränna	en smal kanal som något rinner i
svindlande	så stor eller hög att man nästan blir yr
en näring	en gren av arbetslivet, till exempel jordbruk
bevittna	se något hända med egna ögon

Läsförståelsefrågor

1. Vad var så svårt för åskådarna att tro på i början?
 1. Att maskinen var dyr
 2. Att maskinen kunde göra ett dygns arbete på några minuter
 3. Att maskinen kom från Tyskland
2. Hur fick man förr grädde ur mjölken, enligt texten?
 1. Man lät mjölken stå orörd i upp till ett dygn tills grädden steg
 2. Man kokade mjölken hårt
 3. Man rörde om i mjölken med en visp
3. Varför var den gamla metoden inte bara långsam utan också "slösaktig"?
 1. Man var tvungen att slänga hela mjölken
 2. En del av grädden blev alltid kvar i mjölken
 3. Man behövde många personer för att göra arbetet
4. Var fick de Laval först sin idé?
 1. Av Oscar Lamm
 2. På ett mejeri i Dalarna
 3. I en tysk facktidskrift
5. Vad hände inne i den snurrande trumman?
 1. Den tunga delen pressades utåt och grädden samlades i mitten
 2. Mjölken blev till smör
 3. Mjölken värmdes upp
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. De Laval och Oscar Lamm tog patent på separatorn 1878.
 2. De tidiga maskinerna kunde behandla över hundra liter mjölk i timmen.
 3. Stockholms Dagblad skrev att maskinen var farlig att använda.
 4. AB Separator finns kvar i dag under namnet Alfa Laval.
7. Texten kallar de Laval "en ovanlig kombination av två slags människor". Vilka två, och varför var det en fördel?
8. Förklara med egna ord varför över hundra liter i timmen måste ha låtit "svindlande" för åskådarna.
9. Varför tror du att de tvivlande åskådarna ändrade sig under demonstrationens gång? (inferens)
10. Titeln säger att en trumma "besegrade tiden". Förklara med egna ord vad som menas.

11. Texten avslutar med att hela utvecklingen kan spåras till “en enda enkel insikt”. Vilken insikt menas, och varför kallas den enkel trots att den var så viktig? (inferens)

Facit

1. 1. Att maskinen kunde göra ett dygns arbete på några minuter
2. 1. Man lät mjölken stå orörd i upp till ett dygn tills grädden steg
3. 1. En del av grädden blev alltid kvar i mjölken
4. 1. I en tysk facktidskrift
5. 1. Den tunga delen pressades utåt och grädden samlades i mitten
6. 1. **ja** b) **ja** c) **det står inte i texten** (tidningen beskrev hur maskinen fungerade, inget om fara) d) **ja**
7. Exempel på svar: Forskaren som ville förstå varför något fungerar, och praktikern som ville bygga det med egna händer. Det var en fördel för att han både kunde tänka ut en lösning och faktiskt göra verklighet av den.
8. Exempel på svar: De var vana vid att vänta ett helt dygn på grädden, så tanken att en maskin klarade över hundra liter på en enda timme var nästan omöjlig att föreställa sig.
9. Exempel på svar: När de med egna ögon såg grädden rinna ut på bara några minuter fick de bevis på att löftet stämde, och tvivlet ersattes av förvåning. (Godkänn motiverade svar.)
10. Exempel på svar: Förr styrde tiden arbetet, eftersom man var tvungen att vänta många timmar. Maskinen gjorde samma sak på minuter, så den “besegrade” den långa väntan.
11. Exempel på svar: Insikten att en behållare som snurrar tillräckligt fort driver grädden mot mitten. Den var enkel att uttrycka och förstå, men ledde till en uppfinning som förändrade en hel näring. (Godkänn rimliga tolkningar.)

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering. Att skriva av en mening ur texten räcker inte – eleven ska visa förståelse.

FÖR LÄRAREN

Reflekterande nivå (grundläggande/B1). Texten är en närbild av ett enda dokumenterat ögonblick (den första offentliga demonstrationen av separatoren i Stockholm 1879) och kompletterar den biografiska texten, som tar upp hela livet och samtliga uppfinningar. Texten står i preteritum. Tema: innovation, arbete och hur en enkel idé kan förändra en hel näring. Frågorna 7–11 tränar inferens och tolkning. Notera att exakt månad och plats för demonstrationen anges olika i olika källor; texten håller sig till det väl belagda: Stockholm, 1879, rapporterat i Stockholms Dagblad.

Diskussionsfrågor

- De Laval mötte tvivel innan han hann bevisa sin idé. Varför är människor ofta skeptiska mot nya idéer, och när är skepsis bra respektive dåligt?

- Texten menar att de Laval's styrka var att han var både forskare och praktiker. Vilka yrken eller situationer i dag tjänar på samma kombination?
- En enkel insikt ledde till en stor förändring. Kan du komma på en annan uppfinning eller idé som var enkel men fick stora följder?
- **Skriv (sammanhängande text):** Beskriv en gång då du eller någon du känner tvivlade på en ny idé eller metod men sedan ändrade åsikt. Vad var idén, varför tvivlade ni, och vad fick er att tänka om? Skriv minst en halv sida.

Källor och faktagranskning

- Gustaf de Laval - Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Gustaf_de_Laval
- C Gustaf P de Laval - Svenskt Biografiskt Lexikon: <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Artikel/17423>
- Gustaf de Laval - The milk-cream separator - Tekniska museet: <https://www.tekniskamuseet.se/en/learn-more/swedish-inventors/gustaf-de-laval-milk-cream-separator/>
- Carl Gustaf Patrik de Laval - Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Carl-Gustaf-Patrik-de-Laval>

Faktagranskad i juni 2026. Nyckelfakta: Karl (Carl) Gustaf Patrik de Laval föddes 9 maj 1845 i Orsa i Dalarna och dog 2 februari 1913 i Stockholm. Han utexaminerades som maskiningenjör vid Teknologiska institutet i Stockholm 1866 och tog doktorexamen vid Uppsala universitet 1872. Han utvecklade en mjölkseparator (patent 1878 tillsammans med Oscar Lamm) och var med och grundade AB Separator 1883 (senare Alfa Laval). Han patenterade en ångturbin 1883 och konstruerade omkring 1890 ett munstycke (de Laval-munstycke) som används i raketmotorer än idag. Han fick omkring 92 svenska patent och grundade ett trettiotal företag, varav många misslyckades, och hade stora ekonomiska problem. Osäkerheter: exakt antal patent och företag varierar mellan källor (ofta anges 92 patent och 37 företag). Fotot är daterat ungefär 1890-1895; fotografen är okänd.

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-12.